

„Liturghia după Liturghie” ca reper misionar-ecumenic al gândirii Pr. Prof. Ion Bria. O perspectivă critică*

Valentin MOȘOIU*

Rezumat:

Studiul explorează sensul bogat al uneia dintre cele mai importante formulări teologice dezvoltate de părintele Ion Bria în abordarea sa spirituală a teologiei misionare, expresia "Liturghia după Liturghie", care reunește și dă noi înțelegeri diaconiei, spiritualității, teoriei educației teologice, eticii sociale, disciplinei politice creștine, etc. Aceste subiecte legate de Liturghie au fost tratate de el în numeroase studii și apoi au fost reluate și dezvoltate într-un volum purtând exact titlul "Liturghia după Liturghie" care intenționează să "redescopere semnificația primordială a liturghiei ortodoxe, și anume forța ei evanghelizatoare și mărturisitoare, care se extinde în toate sferile vieții creștine, în comunitatea Bisericii și în societate".

Cuvinte-cheie:

Liturghie; misiune; Ion Bria; mărturie; diaconie; educație teologică.

Din punct de vedere misionar-ecumenic, activitatea profesională, didactică și editorială întreprinsă de preotul Ion Bria ne face să afirmăm că avem de-a face cu cel mai important teolog misionar ortodox român și unul dintre cei mai de seamă teologi misionari ortodocși din secolul al XX-lea. Cu o gândire originală și profundă, abordând teme dintre cele mai actuale și mai dificile din viața atât de zbuciumată a Bisericii Ortodoxe în acest „secol al totalitarismelor”, preotul Ion Bria a împlinit pe

* Articolul de față face parte din programul individual de studii doctorale, sub îndrumarea Pr. Prof. Univ. Dr. Aurel PAVEL, care și-a dat acordul pentru publicare.

* Valentin MOȘOIU este preot ortodox, doctorand al Facultății de Teologie Ortodoxă, Sfântul „Andrei Șaguna”, din cadrul Universității „Lucian Blaga” din Sibiu. E-mail: valentinmosoiu@yahoo.com

deplin ceea ce îi „profețise” părintele Dumitru Stăniloae, care în două scrisori pe care i le-a trimis, îl delegă oarecum ca un „moștenitor spiritual” al său¹.

Ion Bria însuși era perfect conștient de rolul pe care trebuie să-l joace teologul în zilele noastre – după cum s-a spus, exercitând o veritabilă „harismă”² – iar cuvintele rostite în provocatoarea sa autobiografie pot fi privite ca un fel de „crez” care l-a animat de-a lungul vieții: „Fiecare generație își are «Ambigua» ei, mai ales generația actuală care trăiește într-o lume fără repere. Azi, la o cotitură radicală a istoriei, virajele sunt extreme și derapajele periculoase. Intră în responsabilitatea teologului să-i ajute pe studenți, pe preoți, creștini, tineri și adulți, să afle, în labirintul societății și civilizației postmoderne, itinerarul mântuirii personale pe urmele lui Hristos, ca să ajungă la cunoașterea Adevărului. Sunt convins că Biserica suferă când nu este susținută și însoțită de o teologie lucidă, critică și creatoare, plină de speranță”³.

În opinia noastră, dezideratul de mai sus a fost întruchipat chiar de teologia Părintelui Profesor Ion Bria. Principala sa calitate a fost cea de teolog misionar ortodox, iar în ultima vreme se subliniază din ce în ce mai puternic contribuția adusă de el la dezvoltarea teologiei pastoral-misionare, contribuție ce i-a fost recunoscută, în chip paradoxal, mai mult în Occident decât la noi⁴. Spre deosebire de alți teologi

¹ „Socotesc că ești singurul în stare să faci o interpretare de nivel a scrisului meu, căci ești singurul care gândești personal, creator, singurul teolog român din generațiile de după mine, frământat de probleme și cu resurse de exprimare nouă, subtilă, poetică. Poate că dacă ai întreprinde o astfel de lucrare mai extinsă, care ar vrea să fie și o ducere mai departe a gândirii teologice românești, ai face un mare serviciu operei de-a face cunoscut spiritul creator al Ortodoxiei românești. Rămân mereu ferm convins că ești singurul teolog de după mine care gândești viu, original, capabil de alte și alte intuiții și largi și personale sinteze. Fiecare din ceilalți are câte o însușire: hărnicie, logică, simțire. Frăția ta le ai pe toate. Ai întreaga complexitate a unui teolog”. Vezi Nicolae Moșoiu, Ciprian Iulian Toroczka, „Postfață”, în: Ion Bria, *Hermeneutica teologică. Dinamica ei în structurarea Tradiției*, Ediția a II-a, Ed. Andreiană, Sibiu, 2009, p. 204.

² Vezi în acest sens mai ales Ioan C. Teșu, „Teologul și Teologia, în gândirea Părintelui Profesor Ion Bria”, în: Ioan Tulcan, Cristinel Ioja (coord.), *Pr. prof. dr. Ion Bria (1929-2002): The reception of his theological thinking and its relevance for the overpass of the ecumenical & missionary deadlock*, Editura Universității Aurel Vlaicu, Arad, 2009, p. 291-314, și Ciprian Iulian Toroczka, „Părintele Profesor Ion Bria și harisma teologului”, în: N. Moșoiu (coord.), *Relevanța operei Părintelui profesor Ion Bria pentru viața bisericească și socială actuală: direcții noi de cercetare în domeniul doctrinei, misiunii și unității Bisericii : Sibiu, 14-17 mai 2009*, Editura Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 2010, p. 535-549.

³ Ion Bria, *Al doilea botez. Itinerarele unei credințe și teologii de deschidere*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2005, p. 266.

⁴ „Faima de misionar al dreptei credințe a Pr. Prof. Dr. Ion Bria a depășit cu mult granițele teologiei românești, el devenind deja un corifeu al misiologiei universale”. Vezi:

misionari români, Bria a făcut o teologie caracterizată de spirit critic, fără însă a cădea în ispita teologiei de tip „anti-secte”. Denunțând orice tip de prozelitism, el a promovat în același timp o teologie de deschidere față de valorile creștine din orice tradiție și confesiune creștină (emblematic, manualul său se intitulează „Teologie dogmatică și ecumenică”). Intenția a fost de a se distanța de ispita unei teologii ortodoxe defensive, „de mijloc”, care folosea argumentele teologice catolice împotriva teologiei protestante și invers. Dimpotrivă, teologul român a militat pentru o teologie ortodoxă specifică, atât în metodă cât și în conținut, ceea ce o făcea și „originală”. Perspectiva promovată era una pozitivă, nu negati(vis)tă.

În studiul de față ne vom opri asupra unei teme centrale a gândirii sale: concepția despre „Liturghia după Liturghie”. În final, după câteva aprecieri pozitive, vom aduce în discuție și câteva critici ce au vizat opera pr. Ion Bria.

Liturghia după Liturghie

Una dintre cele mai importante contribuții aduse de Părintele Ion Bria la dezvoltarea teologiei misionare ortodoxe constă în cristalizarea și răspândirea în spațiul ecumenic a expresiei „Liturghia după Liturghie”. Aceasta reunește în sine diaconia, spiritualitatea, educația teologică, etica socială, disciplina politică creștină. Aceste teme conexe cu Liturghia au fost tratate de teologul român în multe studii și articole, fiind apoi reluate și dezvoltate într-un volum care poartă chiar titlul *Liturghia după Liturghie*⁵ și are ca scop declarat „a redescoperi semnificația primordială a Liturghiei ortodoxe, respectiv forța ei evanghelizatoare și mărturisitoare, care se extinde în toate sferele vieții creștinului, în comunitatea Bisericii și în societate”⁶.

Întemeierea Bisericii prin pogorârea Duhului Sfânt la Cincizecime a revelat și calitatea misionară a Liturghiei. Cultul liturgic ca întreg este o formă evidentă de mărturie și misiune. Începând de la Cincizecime și până la Parusie, slujirea liturgică revelează pe Hristos Cel înviat și vestește venirea Împărăției Sfintei Treimi. Altfel spus, Euharistia dă acces la viziunea Împărăției lui Dumnezeu, făgăduită ca înnoire finală a creației, fiind astfel pregustarea acesteia. Formulele „Cu pace să ieșim!” din

David Pestroiu, „Părintele prof. dr. Ion Bria – misionar al Ortodoxiei”, în: N. Moșoiu (coord.), *op. cit.*, p. 447.

⁵ Idem, *Liturghia după Liturghie. Misiune apostolică și mărturie creștină – azi*, Ed. Athena, București, 1996. Inițial cartea fusese publicată în limba engleză: *The Liturgy after the Liturgy*, WCC Publications, Geneva, 1966, și în mare parte se constituie ca o expunere comentată a unor ample fragmente din volumul *Go Forth in Peace*, WCC Publications, Geneva, 1982 și 1986, o compilație de texte esențială despre Biserică – Liturghie – Misiune. Pe acest subiect a se mai vedea și Idem, „The Liturgy after the Liturgy”, în: *International Review of Mission* 67 (1978), nr. 265, p. 86-90.

⁶ *Ibidem*, p. 12.

liturghia bizantină și „Ite, missa est!” din misa romană marchează simbolic și sacramental „trimiterea” credincioșilor în lume. În acest moment nu are loc „ieșirea” Bisericii ci „intrarea” ei în lume. Astfel are loc trecerea într-un alt mod de liturghie care este „Liturghia” după Liturghie. Este trecerea de la duminică, ziua domnească, la zilele săptămânii. „Duminica n-ar avea nici un sens dacă nu ar fi prima zi din cele șapte și în același timp a opta, adică plenitudinea... când ieșim din biserică, plenitudinea vieții în Hristos o purtăm în noi, în lume, în timpul săptămânii întregi”.⁷

Relevantă pentru Părintele Bria este viziunea Sfântului Ioan Gură de Aur despre mai multe căi de mântuire pe care le practică creștinii în virtutea preoției lor universale primită prin Mirungere: 1) Liturghia interioară, individuală, care relevă pe omul devenit „templu al Duhului Sfânt” prin Tainele de inițiere și care prin exercitarea rugăciunii personale unifică aspectele multiple ale vieții creștine: credință, fapte, virtuți. 2) Liturghia euharistică, săvârșită de ierarhia consacrată și concelebrată împreună cu adunarea parohială. Scopul ei este împărtășirea credincioșilor cu Cel ce aduce și Cel ce se aduce, „Pâinea care se coboară din cer”, devenind astfel martorii lui Hristos în lume. 3) „Liturghia fratelui”, o Liturghie umană determinată de prezența reală a lui Iisus Hristos în mijlocul tuturor, bărbați și femei, care zac în condiții de viață insuportabile – în săraci, suferinzi, orfani, văduve, exploatați, în cei ce nu au adăpost, mâncare și mângâiere. Toate aceste trei Liturghii au de altfel aceeași valoare în fața lui Dumnezeu⁸.

Paradigma misionară a „Liturghiei după Liturghie” este concretizată, sub toate aspectele sale, la nivelul parohiei, a Bisericii locale. Despre parohie se spune că este „celula misionară” prin excelență. Acest caracter misionar își are rădăcinile în propria sa natură, căci parohia nu este doar o parte a Bisericii, ci prezența și epifania întregii Biserici, ea lucrează pentru mântuirea întregii lumi, fiind chemată să predice și să învețe Evanghelia lui Hristos tocmai în virtutea faptului că posedă plenitudinea darurilor Duhului Sfânt. Depășind înțelegerea liturghiei exclusiv ca mijloc de sfințire individuală și redescoperind dimensiunile ei răscumpărătoare cosmice și eshatologice, părintele profesor Ion Bria citează din documentul *Go Forth In Peace* pentru a sublinia semnificația misionară a Liturghiei: „Izvorul viu al împlinirii de către parohie a acestei misiuni este Liturghia, a cărei esență constă în manifestarea (epifania) și comunicarea Împărăției lui Dumnezeu descoperită în viața, învățătura, moartea, Învierea și Slăvirea lui Iisus Hristos”⁹.

Activitatea misionară trebuie să vizeze întregul tablou de categorii de parohieni. Aici pot fi distinse grupul adevăraților „co-liturghisitori” sau împreună-lucrători (sinergoi) ai preotului, dar și categoria „creștinilor nominali”, adică a celor

⁷ *Ibidem*, p. 26-27.

⁸ *Ibidem*, p. 107-108.

⁹ *Vezi: Ibidem*, p. 110.

care au contacte doar sporadice cu preotul și cu corpul activ al parohiei. Cei din urmă se manifestă în viața Bisericii doar cu ocazia unor evenimente semnificative din viața proprie: botezul copiilor, căsătoria tinerilor, înmormântarea părinților. Totuși, nici această parte a parohiei nu trebuie să fie uitată sau pierdută. „Reîncreștinarea creștinilor” reprezintă una dintre sarcinile cele mai importante ale mărturiei evanghelice a Bisericii. Pentru a-și atinge scopul misionar și pastoral, preotul are la îndemână mai multe mijloace pentru a fi cât mai aproape de acești „creștini cu numele”: vizite pastorale, binecuvântarea familiei și a domiciliului ei, consultații cu familiile sărace, predarea lecțiilor de catehism, distribuirea cărților religioase și mai ales săvârșirea unor slujbe (vezi Taina Maslului sau Litia). „În această zonă a parohiei există disponibilități umane (și economice) surprinzătoare: pensionari, grupuri de specialiști și artiști, asociații de tineret și sportive, care vor să participe la programul parohiei altfel decât venind la Liturghie în fiecare duminică (pe care o găsesc prea lungă și uneori plictisitoare)”¹⁰. Deși această considerare a „Liturghiei după Liturghie” fără Sfânta Liturghie propriu-zisă prezintă pericole destul de mari în opinia noastră, totuși trebuie recunoscut că Taina prin excelență a Bisericii trebuie să se adreseze tuturor categoriilor de creștini și mai ales că trebuie să evite căderea într-un formalism steril. Participarea credincioșilor trebuie să fie una cât mai activă, iar preotul trebuie să țină cont de faptul că „există un sentiment de frustrare la cei mai mulți deoarece nu înțeleg textul și conținutul Liturghiei în forma în care este cântată sau murmurată de preot”. De aici și datoria preotului, împreună cu a cântăreților sau a corului, „de a cânta clar într-o limbă comună, limba scrisă și vorbită de toți, inclusiv de copii și tineri, fără variante arhaice. Apoi este necesară explicarea riturilor și procesiunilor, citirea cu voce tare a canonului (aducerea jertfei și prefacerea darurilor)”¹¹.

Exercitarea misiunii eclesiale, exprimată prin sintagma „Liturghie după Liturghie”, implică o reînviore euharistică – aspect la care ne referim în alt capitol – precum și o reconsiderare a participării laicilor la Euharistie și, în general, la viața Bisericii. Dacă Biserica este poporul lui Dumnezeu (*laos tou Theou*), adunarea celor botezați, atunci creștinii, indiferent de vârstă, categorie sau profesiune, „toți trebuie să se simtă aici ca acasă. Toți trebuie să fie cuprinși în rugăciunea, misiunea și diaconia parohiei”¹².

Relația preotului cu parohia se aseamănă cu relația conjugală. În documentul *Go Forth In Peace* se precizează că preotul ortodox este hirotonit și „căsătorit” cu o anumită parohie, într-o legătură pe viață. Chiar dacă, „prin iconomie”, Biserica a îngăduit mișcarea și transferul preoților în mai multe parohii, tema „căsătoriei”

¹⁰ *Ibidem*, p. 112.

¹¹ *Ibidem*, p. 112-113.

¹² *Ibidem*, p. 116.

preotului cu o parohie rămâne vitală. De la acesta se cere o profundă intimitate și purtare de grijă față de comunitate. Preotul are o deosebită responsabilitate față de fiecare membru al parohiei¹³. El mijlocește pentru tot poporul în fața lui Dumnezeu, iar fiecare creștin este chemat să ducă o viață creștină autentică, în sensul unei activități neîncetate în cadrul lucrării Bisericii. În acest context se cuvine a fi înțeleasă și obligativitatea „trezirii conștiinței laicilor”. Fiecare mirean trebuie să fie un concelebrant, un martor, al misiunii preoțești. De la el se așteaptă următoarele: 1) o participare vitală și vie la Sfânta Liturghie, 2) mărturisirea personală a credinței și 3) angajarea creștină în viața cetățenească, educativă, culturală și intelectuală a propriei națiuni și societăți¹⁴.

Ținând de domeniul specific al misiunii interne, revitalizarea rolului laicului în Biserică îmbracă forme concrete: „declericalizarea teologiei”, în sensul revizuirii limbajului, formelor și metodelor, ca o preocupare comună a Bisericii, de care au nevoie atât clericii cât și laicii; călăuzirea tineretului, o categorie umană vulnerabilă, pentru care se cere o atenție sporită pentru o împărtășire eficientă a credinței; sporirea atenției față de celula familială, față de care există multe amenințări contemporane, ceea ce pune în pericol „preoția părinților” (aceștia fiind „reprezentanții provizorii și oglinzi ale grijii părintești și milostivirii dumnezeiești”); reevaluarea rolului femeii în Biserică, ca recunoaștere a demnității sale, egale cu cea a bărbatului, și posesoare a unei harisme speciale ce trebuie să fie în mod absolut necesar să primească loc de exercitare în comunitatea eclesială¹⁵.

Relația Liturghie – Spiritualitate – Misiune are ca bază bogăția vieții Bisericii în aspectele sale sacramentale¹⁶. Este un aspect deosebit de important pentru eficientizarea misiunii. De ce aceasta? „Principalul mijloc de a-i da mărturie al Bisericii în momentul de față – ne răspunde părintele profesor Ion Bria – nu constă în a vesti cu îndrăzneală că Hristos este Mântuitor, unei lumi care deja a auzit aceste cuvinte și a rămas neimpresionată. Cea dintâi și principală metodă de mărturie

¹³ Vezi: *Ibidem*, p. 117: „El hrănește pe săraci, apără pe văduve, adăpostește pe orfani, eliberează pe prizonieri, vindecă bolnavii, instruieste pe tineri, întărește pe bătrâni, adună împreună pe cei risipiți, întoarce pe cei separați și îi unește cu Biserica, dezleagă pe cei ce sunt legați cu duhurile necurate. El își amintește de cei ce trăiesc în fericire, în evlavie, post, în vorbiri curate, de cei ce dețin autoritatea de a judeca și reconcilia, de cei ce sunt uniți prin legătura căsătoriei, de cei ce au trebuință de milă”.

¹⁴ *Ibidem*, p. 118.

¹⁵ Vezi: *Ibidem*, p. 113-116.

¹⁶ Această relație a fost excelent analizată de Nicolae Răzvan Stan, „Valorificarea deplină a doctrinei ortodoxe prin hristificarea existenței umane. O evaluare a gândirii teologice a Părintelui Ion Bria”, în: Ioan Tulcan, Cristinel Ioja (coord.), *op. cit.*, p. 247-269; Idem, „Principiile spiritualității ortodoxe reliefate în opera părintelui profesor Ion Bria”, în: N. Moșoiu (coord.), *op. cit.*, p. 481-494.

evanghelică este aceeași ca în Biserica primară. Cei ce vedeau viața aleasă a primilor creștini erau atât de atrași de forța și frumusețea ei, încât căutau să-i descopere puterea și originea ...”¹⁷. Cu alte cuvinte, principalul mijloc misionar este însăși viața creștinului, înnoită de Sfântul Duh și întemeiată pe rugăciune. Caracterul este unul comunitar: realizarea unei comuniuni de dragoste după chipul iubirii dumnezeiești. De aici și diversele îndemnuri scripturistice (vezi In. 4,19, I In. 4,7 sau I In. 5,3-4). Consolidarea comunității eclesiale ca Trupa lui Hristos presupune în mod absolut necesar responsabilitatea față de orice ființă umană. Slujirea lui Dumnezeu implică și slujirea față de aproapele. Fiecare persoană angrenată în lucrarea misionară a Bisericii trebuie să fie conștientă de acest fapt. De la „cei trimiși” se așteaptă sfințenia personală, căci mărturia evanghelică nu se poate face decât într-un duh de pocăință. După modelul sfinților, misionarii creștini trebuie să reflecte slava necreată a lui Dumnezeu și să-și bazeze toate puterile pe puterea dinamizatoare a Treimii. Conștienți mai întâi de propria lor căință (*metanoia*), convertire și mântuire, „cei trimiși” trebuie să posede în chip deplin calitatea de „martori ai Adevărului”.

Lucrarea misionară, împlinirea cerințelor pe care le reclamă „Liturghia după Liturghie”, îi vizează așadar deopotrivă pe clerici și pe laici. Părintele profesor Ion Bria vrea să sugereze că desfășurarea activității misionare a Bisericii nu este apanajul exclusiv al unor specialiști. Mai mult decât atât, fiecare preot se cuvine să-și exercite în mod deosebit lucrarea misionară. Fiecare preot „trebuie să fie pe deplin purtătorul Veștii celei Bune a Învierii”. Atitudinea sa trebuie să fie adaptată la schimbările societății contemporane. El nu mai poate rămâne pasiv și fatalist. Informat în legătură cu noile cerințe ale vremii, el este chemat să predice Evanghelia nu doar prin cuvânt, ci prin întreaga sa viață. În Fa. 20,28: „Luați aminte de voi și de toată turma ...” se arată responsabilitatea continuă a preotului față de poporul lui Dumnezeu și față de propria persoană. Dacă tot ceea ce face și predică preotul trebuie să reflecte propria sa viață interioară, atunci se poate înțelege că orice eșec personal se reflectă asupra întregii comunități. „Cu toate că își au temelia în Hristos Cel înviat, unii preoți au contribuit la înstrăinarea oamenilor de realitatea lui Dumnezeu prin propria lor indiferență față de lipsurile lumii și de asemenea prin refuzul lor de a răspunde tragediilor lumii în chip remediator și eficient. Ei trebuie și regrete eșecurile din trecut și să se supună călăuzirii Duhului Sfânt, pentru a putea fi iarăși teofori și misionari eficienți, răspândind folosul împărăției”¹⁸.

Dacă menirea parohiei este aceea de a fi o „comunitate disciplinată”, forța de coeziune atât la nivel intern, cât și în relație cu celelalte comunități locale, s-ar cuveni să o aibă preotul. Dar nu trebuie uitat că acesta nu este decât un reprezentant și trimis al episcopului. De aceea acesta este proestosul care inspiră și asigură

¹⁷ I. Bria, *Liturghia după Liturghie*, p. 119.

¹⁸ *Ibidem*, p. 123.

coeziunea comunității, viața conciliară și solidaritatea întregului corp eclezial. Rolul său de întăistător marchează, desigur, întreaga sa comunitate pe care o păstorește. Dar acest aspect nu se răsfrânge exclusiv asupra clericilor; vorbim despre un fapt general valabil pentru fiecare creștin în parte. Orice creștin este marcat de „simetria dintre persoană și comunitate, dintre cuvânt și faptă, dintre imaginea pe care o are de sine și pe cea pe care o comunică altora”¹⁹.

Nu poate exista o disciplină a parohiei dacă nu are la bază iubirea reciprocă între creștini. Este o iubire ce are ca izvor chiar Liturghia. Într-adevăr, Liturghia Euharistică rămâne izvor, model și inspirație de viață socială. După cum detaliază Părintele Ion Bria, „roadele creației și ale muncii credincioșilor sunt oferite la altar și schimbate în daruri euharistice, ca să fie apoi împărtășite tuturor ca forțe de comuniune. Dumnezeu este generos și îi invită pe toți la masa de nuntă, cu condiția ca cei invitați să devină exemplu de convivalitate și de solidaritate cu semenii lor. Ritual unic de comuniune mintală și afectivă, Liturghia este capabilă să refacă toate relațiile umane, nu numai cu Dumnezeu, în mod abstract, ci și cu comunitatea socială, cu familia și societatea. *Liturghia și diaconia* sunt deci inseparabile”²⁰. Oriunde și oricum, ori de câte ori doi sau trei discipoli erau adunați împreună, Domnul Înviaț era prezent în mijlocul lor, invitând pe prietenii Săi la ospățul de nuntă (Apoc. 19,9). Această invitație rămâne valabilă și pentru Biserica de azi. Ea trebuie să fie adresată tuturor oamenilor, și în special mulțimilor de invalizi, bătrâni, bolnavi, săraci sau aflați în alte suferințe și lipsuri. Toți membrii Bisericii nu trebuie să le închidă ușa acestora, ci să participe la suferința lor, amintindu-și de cuvintele Mântuitorului: „Întrucât ați făcut unuia din acești prea mici, Mie ați făcut” (Mt. 25,40)²¹.

Receptare pozitivă

Expresia „Liturghia după Liturghie” survine în vocabularul Consiliului Ecumenic al Bisericilor la începutul anilor '70, fiind legată de numele actualului arhiepiscop al Albaniei, Anastasios Yannoulatos. La Conferința misionară mondială cu tema *Mântuirea astăzi* (Bankgog, 1972), acesta a insistat asupra sensului tradiției

¹⁹ *Ibidem*, p. 124.

²⁰ *Ibidem*, p. 126.

²¹ *Ibidem*, p. 127. Esența misiunii creștine constă în propovăduirea Evangheliei iertării, învierii și vieții veșnice. Evanghelia iubirii scoate pe om din sfera individualismului, îl plasează în chiar centrul problemelor sociale și cetățenești. În documentul mult citat de părintele Bria, *Go Forth In Peace*, se subliniază că „mila față de săraci este, de asemenea, o liturghie sfântă, în care ființele umane sunt preoți, și care are o mare valoare în fața ochilor lui Dumnezeu”. Chiar dacă nu-și identifică mesajul ei cu programe politice și sociale din vremea noastră, Biserica nu neglijează realitatea sărăciei umane și a problemelor cu care umanitatea este copleșită. Vezi: *Ibidem*, p. 127-129.

dar și al dublei mișcări în care îi antrenează Biserica pe credincioșii ei prin cult: adunarea publică pentru Liturghia euharistică și alte rituri, respectiv trimiterea către mărturie creștină. Conceptul a fost reluat și aprofundat și cu alte ocazii de teologii ortodocși, cele mai importante momente fiind amintite de părintele Bria: Consultația ortodoxă *A mărturisi pe Hristos astăzi* (Mănăstirea Cernica, 1974), Consultația *A mărturisi pe Hristos prin viața liturgică a Bisericii* (Etchimiadzin, Armeni, 16-21 septembrie 1975), Consultația despre *Natura ecumenică a mărturiei Ortodoxe* (Valamo, Finlanda, 24-30 septembrie 1977), conferințele misionare de la Melbourne (1980) și San Antonio (1988), precum și Adunările generale ale CEB de la Nairobi (1975), Vancouver (1983) și Canbera (1991). Noțiunea a avut impact și în redactarea unor documente ecumenice de mare importanță: *Martyria-Mission. The Witness of the Orthodox Churches Today* (WCC, Geneva 1980), *Go Forth in Peace. Orthodox Perspectives in Mission* (WCC, Geneva 1982 și 1986), iar câteva capitole din secțiunea despre Euharistie a documentului ecumenic BEM se referă și la aspectul misionar al Liturghiei. Mai exact, aceste documente au evidențiat dubla mișcare în care Biserica îi angrenează pe credincioșii ei: pe de o parte, îi adună public pentru celebrarea liturgică euharistică, iar pe de altă parte, îi trimite pentru a da mărturie în lume prin calitatea vieții lor morale și spirituale. Deși puțin evidentă la prima vedere, este vorba aici despre o strânsă relație între lucrarea misionară și teologia trinitară: misiunea reprezintă transpunerea în practică a teologiei trinitare, căci trimiterea apostolilor de către Hristos se întemeiază pe faptul că El Însuși este trimis de către Tatăl în Duhul (In. 20,21-23). De asemenea, trimiterea misionară este în esență trimiterea Duhului (In. 14, 26) ce dezvăluie viața lui Dumnezeu ca viață în comuniune (I Cor. 13,13). Misiunea creștină constă chiar în atragerea umanității și a creației în general în această viață de comuniune care există în Dumnezeu.

Relevanța concepției misionare despre „Liturghia după Liturghie” este una deosebit de importantă pentru teologia misionară ortodoxă și ecumenică. Vezi în acest sens provocatorul studiu semnat de Tamás Juhász, „Happy End sau Happy Begin? Observații protestante pe marginea cărții profesorului Ion Bria «Liturghia după Liturghie»”, în N. Moșoiu (coord.), op. cit., p. 203-210. Alte contribuții sunt recenziile la cartea părintelui Ion Bria, *Liturghia după Liturghie*: M. Blyth, „Liturgy After Liturgy, An Ecumenical Perspective”, în *Ecumenical Review* 44 (1992), nr. 1, p. 73-79; James J Stamoolis, „The Liturgy After the Liturgy: Mission and Witness from an Orthodox Perspective (Review)”, în *International Bulletin of Missionary Research* 23 (1999), nr. 2, p. 84; Rev. J. van der Merwe, „Bria, Ion 1996 - The liturgy after the liturgy, mission and witness from an orthodox perspective (Book Review)”, în *HTS Theologiese Studies/Theological Studies* 53 (1997), nr. 4, p. 1452-1453. Unii exegeți contemporani au tras concluzia că o „Liturghie după Liturghie” trebuie să presupună în mod absolut necesar și o „Liturghie înainte de Liturghie”! Vezi de exemplu Irina von Schlipe, „The Liturgy after the Liturgy”, text

disponibil la adresa electronică <http://www.incommunion.org/2008/08/02/the-liturgy-after-the-liturgy/>. Aici se spune: "După Liturghie nu poate fi o Liturghie fără să vină prima Liturghie. Adică, nu putem să ieșim în lume și să-I slujim lui Dumnezeu fără să ne unim mai întâi cu alți oameni în Euharistie. Dar poate exista o Liturghie fără o slujire dedicată lui Dumnezeu, care o precedă? Cu siguranță trebuie să-L laudăm pe Dumnezeu în lucrarea și viața noastră, înainte să putem presupune că vom veni și vom fi părtași în slava Lui în Liturghie. Dacă nu angajăm pe Duhul Sfânt în lucrarea noastră, atunci orice facem, oricât de virtuos și util, nu va depăși profesionalismul și, în cel mai bun caz, va fi filantropie. Va fi totuși foarte util și binevenit beneficiarilor săi, dar nu ne va duce în comuniune cu Dumnezeu".

Această idee a „Liturghiei înainte de Liturghie” este apărută și de Bishop Geevarghese Mor Coorilos, “Mission as Liturgy before Liturgy and as Contestation,” în P. Vassiliadis (ed.), *Orthodox Perspectives on Mission*, Regnum Edinburgh Centenary Series, Oxford 2013, p. 175- 178.

Dintre teologii ortodocși români care au analizat (chiar și tangențial) expresia „Liturghia după Liturghie” amintim pe pr. Prof. Dr. Aurel Pavel, *Reflecții critice asupra misiunii creștine*, 2 vol., Editura Astra Museum, Sibiu, 2014 și 2016, pr. Conf. Dr. Cristian Sonea, cu studiile „Rolul și locul laicilor în misiunea Bisericii în viziunea Părintelui Ion Bria”, în Ioan Tulcan, Cristinel Ioja (coord.), *Omagiu Pr.prof.dr. Ion Bria (1929-2002). The reception of his theological thinking and its relevance for the overpass of the ecumenical & missionary deadlock*, Ed. Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2009, p. 220-244; „Paradigma misionară ortodoxă și stadiul actual al cercetării în domeniul Misiologiei la noi în țară”, în *Credință și viață în Hristos, Anuarul Episcopiei Sălajului*, Zalău, 2008, p. 429-442., și lect. Dr. Ciprian Iulian Toroczcai, cu studiile „«The Liturgy After The Liturgy»: The Basic Principle in Rediscovering the Valences of the Orthodox Mission”, în pr. prof. dr. Aurel Pavel, pr. lect. dr. Daniel Buda, lect. dr. Ciprian Iulian Toroczcai(eds.), *Making Mission from the Model of Christ. The specificity of Orthodoxy and Ecumenism today*, Astra Museum, Sibiu, 2013, p. 292-307; „Role of the Parish in the Fulfilment of the Mission of the Church. Contribution of Fr Professor Ion Bria (1929-2002)”, în Laurențiu Streza, Vasile Vlad, Florin Dobrei, Radu Trifon, Alexandru Vlad (eds.), *Postmodernism – A Challenge to Contemporary Christianity*, Felicitas Publishing House/Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, Stockholm/Deva, 2015, p. 415-435²². Se mai adaugă și alte articole rezumativ, cum ar fi cel scris de diac. Dr. Cătălin Radu, intitulat chiar „Liturghie

²² A se mai vedea și capitolul: „Profil de teolog misionar ortodox în secolul al XX-lea: Pr. Ion Bria”, în: Ciprian Iulian Toroczcai, *Misiunea Bisericii Ortodoxe, ieri și astăzi*, Editura Astra Museum, Sibiu, 2016, p. 49-57.

după Liturghie”²³, sau alți teologi români care ating tangențial problematica (a se vedea, ca exemplu elocvent, contribuțiile pr. Prof. Dr. Cristinel Ioja, „«Înnoirea» ca deziderat pastoral-misionar în gândirea teologică a Părintelui Profesor Ion Bria, în *Omagiu Pr. Prof. Dr. Ion Bria (1929-2002). The reception of his theological thinking an its relevance for the overpass of the ecumenical&missionary deadlock*”, *The International Symposium Arad 25-26 february Editura Universității “Aurel Vlaicu”*, Arad, 2009, p. 78-89, respectiv „Părintele Profesor Ion Bria și contribuția sa specifică în elaborarea unei Teologii Dogmatice cu implicații ecumenice”, în vol. *Relevanța operei Părintelui Profesor Ion Bria pentru viața bisericească și socială actuală. Direcții noi de cercetare în domeniul doctrinei, misiunii și unității Bisericii*, coordinator Pr. Dr. Nicolae Moșoiu, Editura Universității “Lucian Blaga”, Sibiu, 2010, p. 321-334. De asemenea, vezi pr. Conf. Dr. Nicolae Răzvan Stan, „Valorificarea deplină a doctrinei ortodoxe prin hristificarea existenței umane: o evaluare a gândirii teologice a Părintelui Ion Bria”, în *Omagiu Pr. Prof. Dr. Ion Bria (1929-2002). The reception of his theological thinking and its relevance for the overpass of the ecumenical & missionary deadlock, The International Symposium, Arad 25-26 February 2009*, Coordonatori: Ioan Tulcan și Cristinel Ioja, Ed. Universității Aurel Vlaicu, Arad, 2009, p. 245-269, și „Principiile spiritualității ortodoxe reliefate în opera părintelui profesor Ion Bria”, în vol. *Relevanța operei Părintelui Profesor Ion Bria pentru viața bisericească și socială actuală. Direcții noi de cercetare în domeniul doctrinei, misiunii și unității Bisericii/The Relevance of Reverend Professor Ion Bria’s work for contemporary society and for the life of the Church. New Directions in the Research of Church Doctrine, Mission, and Unity*, Coordonator: Pr. Conf. Univ. Dr. Nicolae Moșoiu, Ed. Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 2010, p. 481-494).

Interesant este că aproape toți acești autori se referă la expresie fără a diferenția între ideile arhiepiscopului Anastasios Yannoulatos și cele ale profesorului Ion Bria – încă o dovadă în ceea ce privește similitudinea viziunii și a ideilor celor doi mari teologi misionari ortodocși.

În ceea ce privește relevanța sintagmei misionare, preotul profesor Bria însuși sublinia că expresia „Liturghia după Liturghie” are meritul să evite pericolul izolaționismului liturgic, care a păscut de-a lungul timpului Ortodoxia. Pe de altă parte, ea reasează la adevărata ei dimensiune slujirea liturgică ca formă de *martyria*. Și mai important însă este faptul că viziunea „Liturghiei după Liturghie” păstrează echilibrul între sfințenia personală, prin asceză și rugăciune, și contextul social și cultural în care trăiesc creștinii și oamenii în general. Ortopraxia, asceza, are în

²³ Cătălin Radu, „Liturghie după Liturghie”, text disponibil la adresa electronică <https://www.crestinortodox.ro/religie/liturghie-dupa-liturghie-118518.html> (accesat la 12.05.2018).

vedere nu doar patimile trupești, ci și răul social care se manifestă în instituții și ideologii ce degradează omul și deturneză destinul acestuia. Încheiem studiul nostru cu critica pe care Pr. Ion Bria o făcea unui anumit tip de teologie ortodoxă: „Identificată cu Teologia mistică a Bisericii Răsăritene, cu gnoza apofatică, cu spiritualitatea isihasmului, cu monahismul atonit, Ortodoxia părea că se concentrează cu orice preț asupra teologiei – misterul ființei lui Dumnezeu și contemplația acestuia, lăsând pe plan secundar iconomia, adică desfășurarea în istorie a planului lui Dumnezeu de a mântui lumea. Dualismul dintre natură și persoană, separarea dintre iconomia Fiului și cea a Duhului Sfânt, caracterul complex al persoanei, toate aceste atribute preferate de anumiți teologi ortodocși ... dădeau impresia că reflexia teologică este incompletă”. Ceea ce lipsea era revelarea componentelor socio-morale pe care le posedă noțiunea de îndumnezeire (theosis). Dar experiența mistică a îndumnezeirii nu poate fi lipsită de conexiunea cu Liturghia și viața cotidiană a omului. Iconomia mântuirii se desfășoară pe mai multe planuri, iar valorile Evangheliei trebuie să evite situații trecute, când între teoria și praxis exista ruptură, nu reciprocitate. „De aici contradicții flagrante întâlnite în fosta perioadă comunistă: se vorbea de theosis, dar se tolera violarea drepturilor omului; se vorbea de filocalie, dar se închideau ochii în fața distrugerii creației cu armele și tehnica nucleară”²⁴. O lecție a trecutului recent pe care teologii ortodocși de astăzi nu-și pot permite să o ignore...

De altfel, putem observa chiar un „universalism” al gândirii pr. Bria, atât pe plan pan-ortodox, cât și ecumenic. Părintele Nicolae Moșoiu a evidențiat corect acest aspect într-un medalion pe care i l-a dedicat într-un „Manual ortodox de ecumenism”²⁵. (Unii exegeți au vorbit chiar despre „o luptă” dusă de Bria împotriva „hegemoniei elenismului și slavonismului”²⁶.) Un exemplu concludent amintim în continuare.

Într-unul dintre documentele ecumenice, *Together towards Life. Mission and Evangelism in Changing Landscapes*²⁷, se face referire directă la pr. Bria și sintagma „Liturghie după Liturghie”, cu referire la prezența și lucrarea Duhului Sfânt în lume, izvor al misiunii creștine (secțiunile 16 și 17): "Marturia biblică atestă o varietate de înțelegeri asupra rolului Duhului Sfânt în misiune. O perspectivă

²⁴ Vezi Ion Bria, *Liturghia după Liturghie*, p. 30-32.

²⁵ Nicolae Moșoiu, „Fr. Ion Bria”, în: Pantelis Kalaitzidis et al. (eds.), *Orthodox Handbook on Ecumenism*, Regnum Books International, Oxford, 2013, p. 190-193.

²⁶ Răzvan Emanuel Fibișan, „Hegemonia elenismului și slavonismului din perspectiva Părintelui Ion Bria”, în: *AB* nr. 10-12 (2015), p. 90-97.

²⁷ Jooseop Keum (ed.), *Together towards Life. Mission and Evangelism in Changing Landscapes*, WCC Publications, Geneva, 2013, p. 9. Text disponibil la adresa electronică https://www.oikoumene.org/en/resources/publications/TogethertowardsLife_SAMPLE.pdf (accesat la 10.06.2018).

asupra rolului Duhului Sfânt în misiune pune accentul pe faptul că Duhul Sfânt este pe deplin dependent de Hristos, ca Paraclet și cel care va veni ca Povățuitor și Avocat numai după ce Hristos a mers la Tatăl. Duhul Sfânt este văzut ca prezența continuă a lui Hristos, agentul său pentru a îndeplini misiunea misiunii. Această înțelegere duce la o misiologie care se concentrează asupra trimiterii și ieșirii. Prin urmare, un accent pneumatologic asupra misiunii creștine recunoaște că misiunea este în esență bazată pe hristologie și relaționează lucrarea Duhului Sfânt cu mântuirea prin Iisus Hristos.

O altă perspectivă subliniază faptul că Duhul Sfânt este "Duhul Adevărului" care ne conduce la "întregul adevăr" (Ioan 16:13) și suflă oriunde dorește (Ioan 3: 8), cuprinzând astfel întregul cosmos; ea proclamă Duhul Sfânt ca sursă a lui Hristos și a Bisericii, ca o întâlnire eshatologică (sinaxis) a poporului lui Dumnezeu în împărăția lui Dumnezeu. Această a doua perspectivă prevede că credincioșii merg în pace (în misiune) după ce au experimentat în adunarea lor euharistică împărăția escatologică a lui Dumnezeu ca o ligărire și pregustare a ei. Misiunea de a merge în pace este mai degrabă rezultatul, decât originea Bisericii, și se numește "Liturgie după Liturgie".²⁸

Studiile publicate de preotul Bria în revista *International Review of Mission*, și mai ales cele în care se regăsește sintagma „Liturgie după Liturgie”, sunt

²⁸ Traducere românească pr. Dr. Daniel Buda, „Împreună spre viață: Misiune și evangheliism în contexte în schimbare. O nouă afirmare a Consiliului Mondial al Bisericilor (CMB) despre Misiune și Evangheliism”, în: pr. prof. dr. Aurel Pavel, pr. lect. dr. Daniel Buda, lect. dr. Ciprian Iulian Toroczkai(eds.), *Making Mission from the Model of Christ. The specificity of Orthodoxy and Ecumenism today*, Astra Museum, Sibiu, 2013, p. 24-56 (text disponibil la adresa electronică <http://teologie.ulbsibiu.ro/wp-content/uploads/2017/05/a-face-misiune-vol-1-320.pdf>, accesat la 10.05.2018): „Mărturia biblică atestă o varietate de înțelegeri a rolului Sfântului Duh în misiune. O perspectivă a rolului Sfântului Duh în misiune îl înfățișează pe Duhul Sfânt ca fiind pe deplin dependent de Hristos, Paracletul și Cel care va veni ca și Mângâietor și apărător doar după ce Hristos a mers la Tatăl. Duhul Sfânt este văzut drept continua prezență a lui Hristos, Agentul Lui pentru a împlini sarcina misiunii. Această înțelegere conduce spre o misiologie concentrată pe trimitere și mergere. Prin urmare, o concentrare pneumatologică pe misiunea creștină recunoaște că misiunea este fundamentată în mod esențial cristologic și se leagă de lucrarea Duhului Sfânt pentru mântuirea prin Iisus Hristos. 17. O altă perspectivă relevă faptul că Sfântul Duh este "Duhul Adevărului" Care ne conduce spre "tot adevărul" (Ioan 16, 13) și suflă oriunde vrea (Ioan 3, 8), îmbrățișând astfel întregul cosmos ; îl proclamă pe Duhul Sfânt ca sursă a lui Hristos și biserica drept o adunare (synaxis) eshatologică a poporului lui Dumnezeu în împărăția lui Dumnezeu. Această a doua perspectivă susține că credincioșii ies în pace (în misiune) după ce au experiat în adunările lor euharistice împărăția euharistică a lui Dumnezeu ca o privire și pregustare a ei. Misiunea ca ieșire este astfel rezultatul mai degrabă decât originea bisericii și este numită "liturgie după liturgie".

considerate de către un teolog grec drept o contribuție esențială adusă de teologii ortodocși în cadrul dialogului ecumenic contemporan. Cu referire și la contribuția adusă în acest sens de arhiepiscopul Anastasios, se spune: „Liturghia după Liturghie” a fost o nouă perspectivă, deși înrădăcinată în inima tradiției. Înțelesul acestei perspective este că viziunea împărăției, care este dezvăluită în Sfânta Liturghie, se referă la întreaga lume și că ea trebuie să fie difuzată ca ascultare și slujire a întregii societăți. Viața este o parte organică a acesteia, nu ceva adăugat și, prin urmare, de importanță secundară. Formula „Liturghia după Liturghie” a fost formulată în primul rând de Anastasios Yannoulatos în 1975 în Etchmiadzine, Armenia, iar de atunci, împreună cu contribuția valoroasă a lui Ion Bria, a devenit o frază stabilită care este folosită adesea în IRM²⁹.

Și alți teologi, de diferite confesiuni, au preluat sintagma „Liturghia după Liturghie”. De exemplu, teologul orthodox grec Petros Vassiliadis, implicat și el în dialogul ecumenic, o folosește pentru a aminti de „dimensiunea cosmică a teologiei liturgice”³⁰. Chiar și atunci când teologul roman nu este citat direct, Vassiliadis se face un ecou al ideilor sale privitoare la relația indisolubilă care există (și trebuie exercitată prin lucrarea misionară) între viața liturgică și cea social-filantropică³¹.

Acestea au fost doar câteva dintre cele mai importante contribuții aduse la reliefaarea importanței sintagmei „Liturghia după Liturghie” astăzi. Fără a avea nicio pretenție de exhaustivitate, remarcăm totuși că posteritatea sa este din ce în ce mai „strălucitoare”. Pe de altă parte, sunt încă multe aspecte ce se cuvin a fi aprofundate. Spre exemplu, ar fi interesant de făcut o paralelă cu mișcările de „renaștere liturgică” atât din Ortodoxie (poate pe viitor o teză de doctorat care să compare operele lui Ion Bria și Alexander Schmemmann³²), cât și în alte tradiții creștine (cum ar fi cea din romano-catolicism, promovate de Odo Casel și dom Lambert Beauduin³³). De altfel, și în neoprotetantism își găsește ecou concepția misiologică a preotului Ion Bria, în

²⁹ Athanasios N. Papathanasiou, „Tradition as Impulse for Renewal and Witness: Introducing Orthodox Missiology in the IRM”, în: *IRM* 100 (2011), nr. 2, p. 203-215, aici p. 209.

³⁰ Petros Vassiliadis, „Apocalypse and Liturgy”, în: *SVTQ* 41 (1997), p. 95-112, aici p. 112 nota 56.

³¹ Vezi: idem, „The Social Dimension of the Orthodox Liturgy: From Biblical Dynamism to a Doxological Liturgism”, în: *RES-Sibiu* 9 (2017), nr. 2, p. 132-153.

³² Interes prezintă teza susținută de Elizabeth Newman la Duke University în anul 1990, „Alexander Schmemmann and Orthodox Theology: the liturgy as sacred *Sprachspiel*” (mai ales cap. „An ethical approach: the liturgy as public space”, p. 267-279). Aceasta a rămas din păcate nepublicată.

³³ Interesant în acest sens este studiul lui Slavko Krajnc, „Liturgy and Mission”, în: *Bogoslovni vestnik* 74 (2014), nr. 3, p. 435-448.

cadru care ia o poziție centrală o ocupă sintagma misionară „Liturgia după Liturgie”³⁴.

Înceiem acest capitol cu trimitere la o lucrare colectivă: *The Mission of the Church. Five Views in Conversation*³⁵. Cele cinci viziuni sunt susținute din perspectivă romano-catolică (Stephen B. Bevans), protestantă (Darrel L. Guder), evangelical-latină (Ruth Padilla DeBorst), ortodoxă (Edward Rommen) și, în fine, evangelical-nord-americană (Ed Stetzer).

Edward Rommen susține viziunea ortodoxă asupra misiunii, așa cum se regăsește ea la teologi ortodocși ca Ion Bria sau Anastasios Yannoulatos. Aceasta este o „viziune sacramentală”. Într-o astfel de perspectivă, Evanghelia un este un document despre o persoană ci este Persoana lui Însuși Iisus Hristos, căci El este „Vestea cea Bună”. Atunci misiunea este a-L face prezent pe Hristos celor care un Îl cunosc încă. Dar Iisus Hristos cel Înviat este prezent în diferite spații, și mai ales în comunitatea euharistică a Bisericii. Cei credincioși, strânși laolaltă pentru a celebra Euharistia, se împărtășesc cu Iisus Hristos și sunt apoi chemați să iasă în lume pentru a da mărturie despre aceasta. Acesta este „Liturgia după Liturgie”. Astfel Biserica și Tainele sale sunt începutul și sfârșitul misiunii.

În loc de concluzii: câteva critici

Înceiem prin a sublinia că prin toată activitatea sa teologică, pastoral-misionară și ecumenică, preotul profesor Ion Bria rămâne un model de urmat pentru generațiile de teologii de astăzi și din viitor³⁶. Aprecieri pozitive în acest sens regăsim în cele două volume omagiale, unul apărut la Arad, iar celălalt la Sibiu, pe care le-am citat chiar în introducerea acestui studiu. În continuare dăm un singur exemplu: Pr. Bria, prin intensa și îndelungată sa activitate – de aproape treizeci de ani – în cadrul structurilor Consiliului Ecumenic al Bisericilor, „este una dintre vocile teologice cele mai dinamice și mai autorizate din vremea noastră în ce privește prezentarea și dialogul Ortodoxiei cu lumea occidentală”³⁷.

³⁴ Vezi de exemplu Corneliu C. Simuț, *Traditionalism and Radicalism in the History of Christian Thought*, Palgrave, Macmillan, 2010, p. 37-66 (cap. „Traditional Christian Thought in Postmodernity: Ion Bria and Pastoral Ecclesiology in the Twentieth Century”)

³⁵ Craig Ott (ed.), *The Mission of the Church. Five Views in Conversation*, Baker Academic, Grand Rapids, 2016.

³⁶ Contribuția adusă de Ion Bria la dezvoltarea teologiei dogmatice ortodoxe române este sintetizată în Cristinel Ioja, *Dogmatică și dogmatişti. Prologomena, privind aprofundarea Teologiei Dogmatice Ortodoxe în România în a doua jumătate a sec. al XX-lea și începutul sec. al XXI-lea*, Ed. Marineasa, Timișoara, 2008, p. 175-214.

³⁷ Vasile Vlad, „Dinamica Ortodoxiei: Identitate și înnoire – în perspectiva Părintelui Profesor Doctor Ion Bria”, în: N. Moșoiu (coord.), *op. cit.*, p. 449.

Nu este mai puțin adevărat că există și voci critice care pun în discuție anumite concepte și direcții pe care le-a trasat preotul profesor Ion Bria. Spre exemplu, părintele profesor Ioan Ică sn., referindu-se la manualul de Teologie Dogmatică și Ecumenică în comparație cu *Dogmatica* Părintelui Stăniloae, scria că deși primul, „se vrea să fie pe aceeași linie a Tratatului de Teologie Dogmatică Ortodoxă a pr. Dumitru Stăniloae, dar folosește pentru teologia dogmatică ortodoxă comparată termenul echivoc de Teologie ecumenică, care în viziunea autorului este o „dogmatică creștină” (!) ce face abstracție de simbolismul confesional și face teologie creștină valabilă „per se și pentru toți”. În același timp, tratatul nu mai apare ca rod al unei experiențe didactice îndelungate de predare a teologiei dogmatice, ci „un florilegiu de scholii” format din diverse studii dogmatice publicate pe parcursul anilor, „în intenția de a face parte dintr-un manual sau compendiu pentru studenți și care constituie substanța cursului *ad hoc* de „teologie dogmatică și ecumenică”, ținut la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Sibiu, între anii 1995-1999. În vederea acestui scop, autorul a făcut naveta Geneva-Sibiu, la intervale mai mari de timp”³⁸.

Preafericitul Patriarh Daniel Ciobotea, pe atunci Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, afirma referitor la conținutul lucrării *Ortodoxia în Europa. Locul spiritualității române*: „Chiar dacă argumentarea afirmațiilor sale nu este totdeauna suficient de dezvoltată, ceea ce poate suscita uneori rezerve din partea cititorului, totuși autorul provoacă la a reflecta asupra unor probleme de ordin pastoral, etic-social, misionar și ecumenic. Observațiile critice ale autorului asupra unor aspecte ale teologiei și vieții creștine de azi, pe care Editura Trinitas le respectă, chiar dacă nu le împărtășește” etc. (vezi p. 5-6).

Părintele Profesor Gheorghe Drăgulîn în recenzia realizată la *Dicționar de teologie ortodoxă*, deși saluta anumite aspecte pozitive – cum ar fi metoda integrării expresiilor liturgice, a rugăciunilor în textul *Dicționarului*, a ilustrării afirmațiilor doctrinare aproape exclusiv prin extrase din Filocalie –, semnaleză concomitent și unele inadvertențe ale acestei lucrări, puse pe seama faptului că Părintele Bria „nu a fost în situația de a-și face personal corectura”. Dintre aceste inexactități amintește: 1) noțiunea chenozei înțelese ca „aneantizare” a firii dumnezeiești în actul Întrupării; consacrarea mirului de către episcop și nu într-un cadru solemn în Sinod. Totodată textul trebuie „să renunțe la numeroasele lui franțuzisme” iar autorilor ortodocși este necesar să li se evidențieze demnitatea lor „ieraticească”³⁹.

La rândul său, pr. Conf. Dr. Daniel Buda, în introducerea unui volum publicat la Sibiu, ce cuprindea traducerea unor studii ale lui Ion Bria, arăta că există în opera

³⁸ Vezi Pr. Prof. Dr. Ioan Ică, *Recenzie* la Pr. Prof. Dr. Dumitru Popescu, *Iisus Hristos Pantocrator*, în : *ST 2* (2006), nr. 1, p. 224.

³⁹ Cf. Pr. Gheorghe I. Drăgulîn, *Recenzie* la pr. Prof. Dr. Ion Bria, *Dicționar de teologie ortodoxă A-Z*, București, 1981, 399 p., în: *BOR 99* (1981), nr. 9-10, p. 1130-1132.

acestui aspecte abordate care nu sunt, în opinia noastră, acceptabile sau actuale astăzi: „deschiderea cultului ortodox” sau cel puțin anumite aspecte ale acestui concept de altfel interesant din punct de vedere ecumenic; entuziasmul legat de rugăciunile ecumenice; în fine, reconsiderarea poziției că doar unitatea deplină în credință permite comuniunea sacramentală și euharistică.⁴⁰

Fundamentate sau nu, aceste critici nu împieteză defel la statura impozantă pe care pr. Prof. Bria a avut-o la dezvoltarea teologiei misionare ortodoxe în general și a celei românești în special. Cu referire chiar la sintagma „Liturghia după Liturghie”, este de ajuns să aducem în sprijinul afirmației noastre implicațiile profunde pe care ea le are în viața Bisericii.

Celebrată duminica, fiind o comemorare a Învierii lui Hristos, Liturghia merge dincolo de însușirea mesajului de mântuire a lui Hristos; îi transformă pe creștini în martori ai lui Hristos Cel Înviat. Bucuria împărtășirii roadelor Crucii, viața lui Hristos Însuși, simbolizat de pâinea și vinul euharistice ar trebui să fie transmise și altora. Prin Liturghia cuvântului – lecturi biblice, omilii, litanii-răspunsuri – credincioșii învață un limbaj de comunicare cu scopul de a ajunge la cei care caută credința. Euharistia este cu siguranță dată ca hrană pentru pelerinii oboșiți, uneori martiri ai Crucii. Drept urmare, la sfârșitul liturghiei, preotul le binecuvintează itinerariul lor apostolic: *mergeți în pace*⁴¹.

⁴⁰ Daniel Buda, „Studiu introductiv”, în: Ion Bria, *Studii de misiune și ecumenism*, p. XIX.

⁴¹ A se vedea *Ibidem*, p. 156 ș.u., respectiv idem, *Mergi în pace! Perspective ortodoxe în misiune*, Ed. Reîntregirea, Alba-Iulia, 2016.